

Even uw aandacht...

Deze 'smaakmaker' laat u toe kennis te maken met dit werk.

Dit tekstfragment mag niet gebruikt worden voor opvoering. Het mag niet worden gedownload, afgedrukt of verder verspreid.

Indien deze smaakmaker u bevalt, raden we u aan het volledige toneelstuk te ontlenen en te lezen voor u tot de aankoop van boekjes voor opvoering beslist.

Veel leesplezier!

SPINOZA

Een toneelspel in twee delen

door

1880

Dimitri Frenkel Frank

Toneelfonds J. Janssens – Antwerpen

2013

Nr.3200

OPVOERINGSRECHT

Het opvoeringsrecht wordt verkregen na aankoop van tenminste ACHT tekstboekjes bij de uitgever en na betaling van de verschuldigde opvoeringsrechten aan:

Toneelfonds J. Janssens B.V.B.A.
Te Boelaerlei 107
2140 Borgerhout Antwerpen
rechten@toneelfonds.be

Bij aankoop van het verplicht aantal boekjes krijgt men van de uitgever een formulier “aanvraag tot opvoering”. Op dit formulier moet men plaats en datum(s) van opvoering invullen; het moet minstens vier weken voor de opvoering(en) naar Toneelfonds J. Janssens B.V.B.A. worden gestuurd.

Ongeveer een maand voor de opvoeringen ontvangt u dan van hen de factuur voor te betalen auteurs- en/of vertaalrechten.

De aanvraag kan ook online via www.toneelfonds.be worden ingediend.

Men is volgens de Auteurswet strafbaar als men gebruik maakt van gekregen, gehuurde, geleende of gekopieerde boekjes.

Wanneer men niet voldoet aan de hier opgesomde voorwaarden, worden de geldende opvoeringsrechten met 100% verhoogd.

Voor Nederland wende men zich tot:

Tele-Design International/TDI-Agency Holland.
Kinderdijkstraat 8
1079 GH Amsterdam
tdi.agency@planet.nl
www.tdiagency.nl

TARIEFCODE A1

BELANGRIJKE OPMERKING !

Alle rechten voorbehouden. Iedereen die toestemming verkreeg het stuk <i>SPINOZA</i> op te voeren moet de naam van auteur <i>DIMITRI FRENKEL FRANK</i> vermelden in alle publicaties die n.a.v. de voorstellingen verschijnen. De auteursnaam moet onmiddellijk onder de titel vermeld worden, in een lettertype minstens half zo groot als dat van de titel, maar minstens twee keer zo groot als dat waarin de naam van de vertaler, regisseur en spelers wordt vermeld.
--

Wettelijk depot D/2013/0220/057

ISBN 978- 90385- 12730

© 2013 Toneelfonds J. Janssens/Y. Frenkel Frank

www.toneelfonds.be

Niets uit deze uitgave mag worden veeleevuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

PERSONAGES

(3 dames – 5 heren)

SPINOZA :
 REMBRANDT :
 RABBI SAUL LEVI MORTEIRA :
 ZACUTO :
 DE MAGISTRAAT :
 HENDRICKJE :
 DE GRAVIN :
 HET POOLSE MEISJE :

Leeftijden

Spinoza is in dit stuk 24 jaar, Rembrandt 50 jaar. De een was vroeg rijp, de ander vroeg oud. Trouwens, in die tijd telden de jaren anders. Rembrandt moet als 60-65 getoond worden. De acteur voor Spinoza mag niet te jong zijn.

DECOR

Een vooruitgeschoven podium. Zwarte of donkerrode gordijnen. Weinig op het toneel, maar wat er is is echt.

KOSTUMERING

De kostuums alleen strikt historisch als dat ook strikt esthetisch en functioneel is. Spinoza moet slank, strak, bijna modern zijn, geen al te lang haar. Rembrandt is vormeloos, onbepaald van kleding, maar altijd met een fantastisch detail. De gravin en de rabbijn zeer kleurig, in kostbare stoffen. De magistraat niet te vervelend in burger zwart, hij mag op de Montelbaenstoren een met bont af gezette mantel hebben.

Het is waarschijnlijk nuttig duidelijk te maken dat Spinoza en Rembrandt hier getoond worden als exponenten van gedachten en emoties — en niet ‘verbeeld’ als legendarische persoonlijkheden in een historische poppenkast. De toneelspelers zouden voortdurend zichtbaar in een verhoogde ruimte op hun opkomst kunnen wachten, gehuld in een neutraal basiskostuum. Voor een scène begint werpen zij de attributen om die hun rol markeren, begeven zich in werkelijkheid naar beneden, anderen schuiven een enkel meubel bij, het scènelicht springt aan en de tekst komt.

EERSTE DEEL

EERSTE SCÈNE

(een zetel. Daarin met gesloten ogen de rabbi Saul Levi Morteira, een zeer oude man in kostbare stoffen gehuld. Naast hem Zacuto, een lelijke, bleke, felle, jonge ijveraar)

ZACUTO : *(dringend)* Iederéén is ongerust. De hele buurt kookt. Ze houden me aan op straat, ze plukken aan m'n mouwen: wat zegt rabbi Morteira? Overal wordt gefluisterd, gemompeld: zal rabbi Morteira laten spugen tegen de hemel, een hond laten pissen tegen de Ark, moet God zich de drek uit 't oog wrijven, naar beneden kijken en zeggen: 't stinkt ergens in Amsterdam? Rabbi, ik weet niet meer wat ik tegen ze zeggen moet. Ik schaam me als ik voorbij schuif, zo snel ik kan. Rabbi... *(kijkt naar Morteira)* Rabbi! *(geen antwoord, gaat dichtert naar hem toe, zacht maar dringend)* Rabbi...

RABBI : *(opent langzaam de ogen)* Ik denk na.

ZACUTO : Natuurlijk denkt u na. Dat trilt voortdurend in uw schedel, glorie van Amsterdam, men weet het. Maar...

RABBI : Ja?

ZACUTO : Dit heeft haast.

RABBI : *(glimlacht)* Weet je wat Isaac Lebedosso de Almachtige vroeg?

ZACUTO : *(ongeduldig)* Rabbi...

RABBI : Toen Isaac Lebedosso weer eens zo diep in de schulden zat dat hij niemand meer vond om van te lenen, zei hij tegen de Almachtige: Almachtige, oneindige God, zei hij, voor u zijn duizend jaren als één minuut en duizend gulden als één cent. Almachtige, vroeg Isaac Lebedosso, ik vraag niet veel, geef me een cent. En toen antwoordde de Almachtige: dat is goed, Isaac Lebedosso, zei hij, maar wacht een minuut. *(hij buigt zich krom van het lachen, richt zich weer op)* Lach jij niet, Zacuto?

ZACUTO : Het gaat over Spinoza.

RABBI : *(sluit de ogen weer)* Ik denk na.

ZACUTO : Ik zou ook de ogen willen sluiten zoals u. De tweeëntwintig brandende tekens zien, de gloed van de Sefiroth. Maar mijn ogen blijven opengesperd. Er is gevaar, Rabbi!

RABBI : Zacuto, je moeder heeft je in koud water laten vallen, je bent zo nerveus.

ZACUTO : Rabbi...

RABBI : (*zuchtend*) Ik wéét het, ik wéét het.

ZACUTO : Hij viert de sabbat niet meer. Hij komt niet meer in de synagoge. Hij bouwt de loofhut niet. Hij schendt de wet. Hij...

RABBI : Je vertelt me wat de mussen weten.

ZACUTO : Hij loochent de Schrift! Hij hokt met goise libertijnen, dikke plakken ham op tafel, de Bijbel onder hun voeten, als goddeloze varkens...

RABBI : (*heft zijn hand op, Zacuto zwijgt*) Tegen wie spreek je, Zacuto?

ZACUTO : Tegen wie?

RABBI : Ben ik geen mens?

ZACUTO : Ik spreek tegen de hooggeleerde rabbijn der Amsterdamse Portugese gemeente, de Chacham Saul Levi Morteira.

RABBI : Dus niet tegen een imbeciel, Zacuto.

ZACUTO : Het spijt me. Maar de feiten schreeuwen op straat: een lid van de Portugese gemeente, een zekere Bento de Spinoza, loochent God, zijn profeten, engelen en geboden. De Engel des Heren moet hem het hart uit het lijf rukken, de glimlach van zijn gezicht branden, hem wurgen, verpletteren, verstoten, verschroeien...

RABBI : Hij was jouw beste vriend.

ZACUTO : Hij was uw beste leerling. (*wijst naar buiten*) Er wordt over ons gemompeld daar buiten. Waarom snijden we hem niet uit ons lijf?

RABBI : Je moeder heeft, je oren niet gewassen, je schreeuwt als een dove.

ZACUTO : En wàt mompelt men daar buiten? Zijn ouders, mijn ouders, uw ouders hebben geleden voor ons geloof, zijn gefolterd in Portugal, we waren Marranen, schijn-katholieken, met onze God als een dief in de achterzak, we hebben ons geloof met bloed overdekt hierheen gebracht, de rook van de brandstapels nog in de neus. Nietwaar, rabbi? Wat is er met uw vader gebeurd?

RABBI : Mijn vader... (*heft zijn hand*) Nee, nee, nee.

ZACUTO : En dat gooit men weg als een vaatdoek? Daar zit die geleerde, slimme,

spitse Spinoza en licht om onze wijzen, profeten en martelaren? Hij ziet ze voorbij marcheren, van Ezechiël tot uw brandende vader, roosterend aan zijn paal, hij roept de miljoenen een halt toe en zegt: Miljoenen, jullie leed was voor niets, ik, Bento de Spinoza, moet tot mijn spijt verklaren dat het allemaal een stompzinnige vergissing was. Moet ik dat tegen mijn vader zeggen? Tegen uw vader? Tegen de mompelaars buiten met de striemen nog op hun rug?

(het is even stil)

RABBI : Zeg tegen hen dat ik nadenk. *(hij sluit de ogen weer)*

ZACUTO : Dat is alles?

RABBI : Wat wil je dan dat ik doe?

ZACUTO : U weet het net zo goed als ik.

RABBI : *(opent opeens de ogen, scherp)* Je had het over mijn vader, je hebt gelijk, ik zou moeten weten wat men dan doet. Men richt een paal op, nietwaar, en legt er hout omheen, en men roostert een mens als een sjabbeskip, de Almachtige ter ere. Nietwaar?

ZACUTO : Er zijn andere middelen.

RABBI : *(kijkt hem aan, zacht)* Heb jij nooit getwijfeld?

ZACUTO : Nooit.

RABBI : Hm.

ZACUTO : Is het soms een verdienste te twijfelen?

RABBI : Nee. Maar het is een verdienste getwijfeld te hebben.

ZACUTO : U denkt dat hij terugkomt?

RABBI : Het is koud daar buiten.

ZACUTO : Ik begrijp u niet.

RABBI : Daar waar Spinoza wandelt. Na een tijdje wil men weer naar binnen in de warmte.

ZACUTO : En dus...?

RABBI : *(glimlacht)* De Almachtige heeft zes dagen gewacht voor hij jou naar zijn evenbeeld geschapen heeft, Zacuto. Dat noem ik geduld. In jouw plaats zou ik zelfs nog meer geduld gehad hebben.

ZACUTO : Dus u wacht nog steeds.

RABBI : *(met een zekere warmte)* Zacuto, ik waardeer je ijver. Je hebt zelfs gelijk. Maar soms is het beter te wachten tot het gelijk overgaat.

ZACUTO : Ik berust in uw wijsheid. *(hij buigt, draait zich om en gaat af)*

RABBI : *(opent de ogen en kijkt hem na)* Men kan niet berusten in de wijsheid van iemand anders. Behalve als die andere de Almachtige is. *(kijkt omhoog, glimlachend)* Heer, wacht nog één minuut...

TWEEDE SCÈNE

(het atelier van Rembrandt. Uit de kap is een achterwand van curiosa gezakt, een barokke verzameling van koper, Turkse zwaarden, Indische beelden, opgezette dieren, Vlaamse en Italiaanse schilderijen, porselein, helmen, lappen, tin, zilver. Een groot doek is op een raam gespannen. We zien de achterkant van het doek en onder het raam de benen van Rembrandt. Op de voorgrond staat Spinoza, temperamentvolle, Portugees aandoende jongeman, eenvoudig maar elegant in het zwart)

SPINOZA : Ik heb alle tijd. Ik kan rustig wachten. *(een blik naar het doek)* U hebt een doek nodig en kilo's verf om te werken, ik heb niets nodig. Ik werk waar ik sta. *(draait zijn hoofd)* Daarom heb ik er geen bezwaar tegen te zijner tijd voor u te poseren. Voor mij is 't geen verloren tijd. U schildert, ik denk na. U beweegt, ik sta stil. 't Is alleen de vraag wie harder werkt. En wat gezien mag worden... *(hij lacht)* Uw verzameling is curieus. Ik heb er veel over gehoord, 't Is een kapitaal waard zeker, meneer Rembrandt!?

(Rembrandt gromt vanachter het doek)

Ah, u praat liever niet als u werkt. Ik zal mijn mond houden.

(Rembrandt gromt)

Dus u hebt géén last van mijn gewauwel. U werkt met uw handen, niet met uw geest. Dat wil zeggen: uw geest hééft al gewerkt, nu voeren uw handen het uit.

Is het niet zo?

(Rembrandt gromt)

Natuurlijk. Toch zou ik m'n mond moeten houden — zo nu en dan. Ik praat te veel, dat is gevaarlijk. Maar praten is verleidelijk voor iemand die denkt, want woorden zijn de verf van de geest. Je kunt ze ook neerschrijven, maar dat blijft hetzelfde, je wilt tenslotte dat iemand het leest. *(kijkt om)* U hebt mij gevraagd hier te komen, meneer Rembrandt, en ik sta hier al een kwartier. Als u mij zegt dat het nóg een halfuur duurt, dan weet ik waar ik aan toe ben. Dan attaqueer ik een probleem. *(kijkt weer om)* Meneer Rembrandt?

REMBRANDT : *(vanachter het doek)* Ik kom, Ik kom al.

(er is een gedruis achter het doek, geruis van zijde en brokaat, dan verschijnt Rembrandt terzijde van het doek. Hij is een uitgezakte, breed gebouwde, vroeg oud geworden man met een gezicht als van stopverf, het lijf nu gehuld in een fantastisch samenraapsel van brokaten lappen, een gouden halsplaat, zijde, met op het hoofd een tulband met juweel en pauwenveer)

Meneer Spinoza. *(hij heeft iets afwezig, de ogen half dichtgeknepen, de stem rauw, grommerig)*

SPINOZA : Meneer Rembrandt. *(hij steekt zijn hand uit)*

REMBRANDT : Pak m'n pols, 'k heb verf op m'n handen.

(ze schudden pols en hand)

'k Heb je vaak gezien natuurlijk, op straat, je woont hierachter. *(bijna zonder pauze)* Draai je hoofd eens opzij. *(Spinoza doet het)* Mmm. Mmm. Mooi koppetje. Heb je nooit gesproken, weet van je af, dat wel. Mm. *(sloft naar achterwand)* Als ik nou eens zo'n helmpje op je test zet... *(pakt helm van de wand)*

SPINOZA : Het spijt me. Ik wil best poseren maar dan zonder poppenkasterij.

REMBRANDT : *(draait zich om)* Huh? Waarom niet? Ik doe 't zelf toch ook? *(hangt*

helm terug, komt naar voren) Dacht je dat dit m'n werkpak was? Ik ben Moses nu, *(heft de armen op, de ene omhoog, de andere naar voren wijzend)* de wateren van de Rode Zee splijten, een groot man, *(laat armen zakken, mompelt)* kunnen jullie trots op zijn...

SPINOZA : Helemaal in stijl.

REMBRANDT : *(wantrouwig)* Hoezo?

SPINOZA : Zoals ik zei. Poppenkasterij.

REMBRANDT : Ah. Dus 't is waar wat ze zeggen. *(een logge blik)* Je gelooft niet aan wonderen.

SPINOZA : Ik geloof dat ik beter kan gaan. *(draait zich om)*

REMBRANDT : *(pakt zijn arm)* Waarom? Wat heb ik gezegd?

SPINOZA : U bent heel goed met rabbi Morteira. Ik heb pas al last gehad van twee zogenaamde vrienden. Ik flapte er weer van alles uit natuurlijk, ze holden ermee naar de synagoge. Vandaag of morgen krijg ik 't op mijn boterham.

REMBRANDT : *(kijkt hem aan met dichtgeknepen ogen)* Bang?

SPINOZA : *(haalt zijn schouders op)* Bang zijn is voor de dommen.

REMBRANDT : Maar...

SPINOZA : Het is even dom je over te leveren aan de domheid.

REMBRANDT : Een haantje, hè? Een kempaantje. Wat we in Amsterdam een lefgozer noemen. Of je kunt ook 't woord gebruiken dat ik van de Poolse joden geleerd heb. Je hebt chotspe. Weet je wat dat is? Chotspe?

SPINOZA : Ik ben een Portugese jood.

REMBRANDT : Trots. Bij jullie is het trots. *(kijkt hem aan)* Mooi koppetje. Heel mooi koppetje.

SPINOZA : Als u me toestaat...

REMBRANDT : *(ongeduldig, grommend)* Blijf toch, meneer Spinoza! Ik ben geen wauwelaar. Ik interesseer me niet voor... *(honend)* orde. Orde. Of die van de rabbijnen is, van de predikanten of van de magistraten. Ze hebben me al zo vaak getrapt, ik kan op ze schijten, drie keer per dag. Waarom ben je hier gekomen?

SPINOZA : U hebt me laten vragen of...

REMBRANDT : *(een handgebaar)* Jaja. Maar waarom ben je gekomen? Uit nieuwsgierigheid. Waar of niet?

SPINOZA : *(glimlacht)* Ja.

REMBRANDT : Ah. *(grijnst)* En daarom heb ik je ook gevraagd. Eigenlijk. En ik hou m'n bek. *(wijst op stoel)* Ga toch zitten jongen. Ik wou weten wat voor een snaakje zo hondsbrutaal is om God de wereld uit te schoppen. Ik zal je schilderen misschien als de ongelovige Thomas, dat moet ook een slim mannetje geweest zijn, de slimmerds geloven nooit wat ze zien. *(ongeduldig)* Ga toch zitten!

(Spinoza doet het)

Vreemd koppetje heb je. *(lacht, draait om hem heen)* Dus jij bent de jongen die tegen God zegt: meneer, ik geloof dat u niet bestaat, lazer op. *(hij lacht niet meer, kijkt scherp naar Spinoza)* Wat wil jij eigenlijk? Hè? Wil je mij m'n wonderen afnemen? Huh? De Rode Zee is niet door Gods woord gespleten, huh? Wat ik daar schilder is onzin, huh?

SPINOZA : *(vriendelijk)* Wat u daar schildert is verf.

REMBRANDT : Draai er niet omheen. Ik ben een boerenjongen, maar ik ben niet op m'n achterhoofd gevallen.

SPINOZA : Als u gelukkig bent met uw gespleten zee, waarom zou u 't dan niet blijven?

REMBRANDT : *(boos)* Doe niet zo beschetten, jongen. Is-ie gespleten of niet?

(het is even stil)

SPINOZA : *(met tegenzin)* Het was misschien erg laag water die dag.

(het is even stil. Dan begint Rembrandt te bulderen van het lachen, hij buigt dubbel van het lachen)

REMBRANDT : Hij is goed! Hij is geweldig! God redt al z'n voorvaderen met een oorverdovend wonder en meneer verklaart dat 't toevallig, héél toevallig... *(veegt z'n ogen af)* Je valt me tegen, meneer Spinoza. Ze hadden me verteld dat je zo geleerd was. Als dat je wijsheid is!

(hij buldert weer van het lachen, ziet dan het gezicht van Spinoza dat wit is van drift. Hij houdt op met lachen, Spinoza staat half uit zijn stoel op, Rembrandt heft zijn hand, grommend)

Blijf kalm, hè. Je ziet eruit alsof je me naar de keel wilt. We praten gewoon, nietwaar?

SPINOZA : *(gaat weer zitten, het is even stil, dan begint hij zacht te praten met een stem die beeft van ingehouden drift)* Is het niet een beetje miezerig, meneer Rembrandt, dat we een God nodig hebben die zich gedraagt als een slecht soort kermisgoochelaar? Die nu en dan een truc moet uithalen, omdat we anders niet in hem geloven? Als ik u zeg dat de zon een wonder is dan lacht u, want de zon ziet u elke dag. Maar als de zon morgen stilstaat of een hoed op heeft of opeens de vorm aanneemt van een draak, een theekop of een windmolen—dan roept u: hee, da's God! Weet u wat een wonder is? Dat is iets waar we geen verklaring voor hebben, nietwaar? Waar is uw verklaring voor de zon dan, meneer Rembrandt? Maar u bent net zo dom als iedereen: U gelooft dat u iets voldoende begrijpt als u zich er niet meer over verbaast. Maar u wilt verbaasd zijn, God moet zich tonen met getrompetter, met signalen — hij moet op z'n minst een braambos laten branden of water in wijn veranderen, dan zakt u pas op uw knieën. *(hij beheerst zich, zwaar ademend)* Het spijt me, meneer Rembrandt. Ik had dit niet zo willen zeggen. Ik beheers me slecht, dat is m'n fout, ik werk eraan maar 't lukt me nog niet.

(het is even stil)

REMBRANDT : *(kijkt hem met dichtgeknepen ogen aan, gaat dan naar het doek)* Hm.

Kom eens even hier kijken.

SPINOZA : Waarom?

REMBRANDT : Kom nou.

(Spinoza gaat naar hem toe, ze staan allebei achter het doek)

Zie je? Zie je dat?

(Spinoza blijft staan, Rembrandt komt achter het doek vandaan en naar voren)

Da's het volk Israël, jouw volk, voor mijn part ieder volk, 't is allemaal hetzelfde. Een miezerig stelletje, op de vlucht, uitgeput, getrapt, ellendig. En daar splijt de Rode Zee open, da's de redding, da's een teken. God zij dank voor dat teken! 't Is misschien miezerig dat we 't nodig hebben, maar heb jij een andere remedie tegen verzuipen? Als we niet zo nu en dan een teken kregen... *(hij haalt z'n schouders op)* Ik heb die wonderen hard nodig, jongen.

(Spinoza komt achter het doek vandaan, Rembrandt kijkt hem aan)

Kun jij 't alleen af?

SPINOZA : Ja.

REMBRANDT : Kijk 'm daar staan, drie turven hoog. Dus de Bijbel is niet Gods woord?

SPINOZA : Nee.

REMBRANDT : Waar is het dan?

SPINOZA : *(tikt op zijn voorhoofd)* Hier.

REMBRANDT : Allemaal in dat kleine koppetje? *(lacht, wordt dan ernstig)* Ze hebben voor minder iemand in repen gesneden.

SPINOZA : En wat bewijst dat?

REMBRANDT : Ik heb nog nooit zo'n rare jood gezien.

SPINOZA : 't Wordt tijd dat we ophouden te leven als luizen.

REMBRANDT : Wat een lefgozer! We zijn maar een stuk drek in Gods hand, jongen.

SPINOZA : Geleuter. God heeft geen hand. Die drek is een stuk van God en dus God. U bent lui, meneer Rembrandt, zoals iedereen — u praat zinnnetjes na in plaats van na te denken. *(strekt zijn arm uit, fel)* Ik haat dat schilderij. U maakt het lijden majesteitelijk — maar dat is het vergulden van een zweer, het opverven van ellende. Ik wil niet dat mensen kapotgaan ter wille van een verre koekenbakker. *(wijst voor zich uit, met uiterste felheid)* God is hier! *(wijst op zijn voorhoofd)* En God is hier! We hebben een instrument waarmee we hem

kunnen zien, onmiddellijk, altijd, vlakbij.

REMBRANDT : En dat is?

SPINOZA : Het verstand. Weg met die vervloekte mystiek! Da's een verrekijker, je ziet een kaars en je denkt dat 't de zon is. Maar de rede! Da's het blote oog van de geest.

REMBRANDT : En wat zie je daarmee?

SPINOZA : Niet die oude man met de baard!

REMBRANDT : Wat dan?

SPINOZA : Dat wat er is! Voor mijn part een vierkant: elke hoek telt negentig graden. Dat is God.

REMBRANDT : Wie leutert er nou? Wat moet ik dan schilderen? Lijnen, vierkanten, strepen?!

SPINOZA : Waarom niet?

REMBRANDT : Je bent ziek, jongen, je bent overspannen. Ze zullen je doodslaan waarschijnlijk, maar ik weet beter (*lacht*) Wat je nodig hebt is een pak op je sodemieter—of een wijf in bed. Kom je nooit eens aan die mooie jodinnen van jullie?

SPINOZA : (*beheerst zich*) Ik moet me niet opwinden. Of ik gelijk heb of niet, dat is fout.

REMBRANDT : (*ook zachter*) Je hebt last van hoogmoed. Da's een jeugd kwaal, net als puisten. Heb ik ook gehad, gaat over.

(Het is even stil. Hendrickje loopt in de achtergrond over, een negenentwintigjarige boerenvrouw, fors, niet onknop maar grof, ze blijft halverwege staan)

HENDRICKJE : (*kwaaiig*) Nou, 't is weer gebeurd, hoor. 't Is weer gebeurd. Je hebt je zin. (*ze loopt door en af*)

REMBRANDT : O, verdomme. (*roept*) Hendrickje! Hee! (*gaat naar achteren, roept*) Hendrickje! Verdomme! Kom hier! (*geen antwoord, hij beheerst zich, grommig, smekend*) Hendrickje? Alsjeblieft. Kom even hier. (*hij komt naar voren*)

(Hendrickje komt achter op)

(hij draait zich om) En?

HENDRICKJE : Wat dacht je? De bekende preek. En de bekende straf.

REMBRANDT : Hm. Nou ja. 't Kon erger zijn.

HENDRICKJE : Als jij er maar geen last van hebt. *(ziet Spinoza)* Meneer...

REMBRANDT : Da's meneer Spinoza, hij gooit de glazen in bij God.

HENDRICKJE : *(nukkig)* Ik dacht al dat 't een klant was.

REMBRANDT : Wees nou niet zo bokkig. *(tegen Spinoza)* Da's mijn vrouw.

HENDRICKJE : *(tegen Spinoza)* Hij hoort eigenlijk te zeggen da's de hoer waarmee ik leef.

REMBRANDT : *(boos)* Nou is 't afgelopen. Ik ben de Kerkeraad niet, ik heb m'n eigen zorgen, lazer op. Ga naar de keuken.

HENDRICKJE : Ik ken m'n plaats. *(ze draait zich om en gaat af)*

REMBRANDT : *(schreeuwt haar na)* Ik meen het niet. Dat weet je. *(knorrig, zacht)* Verdomme... *(tegen Spinoza)* Ik kan niet met d'r trouwen, dat weet de hele wereld. Dan vervalt de erfenis van m'n eerste vrouw, heb ik helemaal geen cent meer, zit toch al in schulden tot m'n strot. *(loopt naar achteren, schreeuwt)* Straks komt een klant, uit Italië, ik doe wat ik kan! *(vragend)* Hendrickje? *(geen antwoord, hij gaat terug naar Spinoza)* De Kerkeraad gaat tegen d'r te keer omdat ze zo onchristelijk met me samenleeft. Ik zeg tegen d'r: ga nou maar, laat je maar op je lazer geven, hebben we rust tenminste. 't Heeft geen zin om te vechten. Maar ze neemt 't me kwalijk. *(ziet Spinoza's blik, knorrig)* 't Heeft echt geen zin om te vechten...

SPINOZA : Niemand zegt dat u 't doen moet.

REMBRANDT : Nee, nee. Ik denk er ook niet aan. Ik ben niet zo'n eigengereide hemelbestormer als jij. Vroeger had ik ook chotspe, maar ze hebben me afgedroogd. *(gaat naar het doek)* Pas maar op. *(hij verdwijnt achter het doek)*

SPINOZA : Ik ben veel minder zeker dan u denkt. Daarom wind ik me zo op. *(glimlacht, wandelt over het toneel)* Weet u, ik ben hier geboren, midden in Amsterdam, ik ben hier opgegroeid, op school gegaan, u kwam hier wonen toen ik zeven jaar was, denk ik — elke dag kwam ik met m'n vriendjes uw huis voorbij, daar woont de grote Rembrandt, we gokten hoeveel u wel verdiende.

U weet hoe 't leven hier is, gezellig, allemaal joden op een kluit, de grote synagoge middenin, de wijzen op straat, rabbi Morteira, rabbi Ben Israël, de godsdienst in je oren, de Torah onder je neus, bolussen in je zak, de Almachtige in je hoofd. En als je dan op een dag dat allemaal moet... opzij zetten, moet, moet, moet, als je merkt dat je vrienden je mijden, dat ze je gaan haten, dat niemand meer met je praten wil, als je alleen nog bij die paar christen vrienden komt die denken als je zelf doet, maar anders praten, met hun handen in de zak, naar de zee ruiken, geel haar hebben, blauwe ogen — wat is blauw toch voor een kleur voor ogen? — dan... Als kind was ik eens 's nachts buiten, stond op de kade bij het IJ, er was geen hond op straat, ik was helemaal alleen, een galjoen lag op 't water, de zeilen klapperden, er scheen licht uit de raampjes, toen kwam er mist opzetten, ik wou 't schip blijven zien, maar 't vervaagde in 't zwart en... ik wist niet meer of 't een schip was of een monster. Ik keek om me heen of ik 't iemand kon vragen: is dat een schip of een monster? Maar er was niemand, de zeilen klapperden en ik was zo ontzettend bang. Ik ben naar huis gerend en tegen m'n moeder aangekropen. Ze is al lang dood. Mijn vader ook. Denkt u dat ik niet graag weer eens vrijdagavond in de synagoge zou willen zitten, lekker warm, de lucht van uien en knoflook, de Ark goudglanzend voor je ogen, op zo'n mooie, winterse avond in Amsterdam? *(zacht)* Ik hou van gezelligheid. U zou daar op dat schilderij die joden niet zo verdrietig moeten schilderen. Ze waren met z'n allen, dat is zo kwaad nog niet.

(het is een lange tijd stil, dan komt Rembrandt achter het doek vandaan, kijkt peinzend naar Spinoza)

REMBRANDT : Toch moeten we vaker met elkaar praten. Je bent een rare sodemieter.

God sta me bij, maar ik hou van rare sodemieters. *(knijpt een oog dicht)* Lekker koppetje, een lichie van links boven...

HENDRICKJE : *(op)* Rembrandt? Er is iemand voor je.

REMBRANDT : O ja. Laat binnen. En blijf toch even...

HENDRICKJE : Ik ben in de keuken. *(af)*

REMBRANDT : Ze heeft gelijk dat ze kwaad is. Maar wat kan ik doen?

(de Italiaanse gravin komt op, een mooie vrouw van ruim veertig, een beetje fanée, kostbaar gekleed, ze ruist binnen)

GRAVIN : Maestro.

REMBRANDT : *(buigt)* Mevrouw.

GRAVIN : *(naar hem toe, pakt zijn arm)* Zo blij je weer te zien, mijn man laat zich excuseren, zoals altijd, wordt onze Moses mooi? *(zacht)* Wie is die jood?

REMBRANDT : *(zacht)* Een dolle jongen. *(hardop)* Meneer Spinoza, een geleerde. *(tegen Spinoza)* De gravin komt uit Italië, ze weten daar nog niet dat Rembrandt uit de mode is.

GRAVIN : *(naar Spinoza kijkend, zacht)* Wat is er zo dol aan hem?

DERDE SCÈNE

(De torentrans van de Montelbaenstoren. Een verrekijker op statief. Rabbi Morteira, Zacuto en de magistraat, een zestigjarige, intelligente patriciër)

RABBI : Ik hijg, ik hijg, ik sterf. Deze hoogte. Hoe heb ik het kunnen doen.

MAGISTRAAT : Het verbaast me dat u hijgt, waarde rabbi. *(wijst op Zacuto)* Hij heeft u naar boven gedragen.

RABBI : Zacuto is zo goed geweest m'n oude lijf op z'n rug omhoog te slepen, maar wie heeft m'n ziel gedragen? Ik zelf. *(kijkt over de balustrade)* Nee, het is niet mogelijk. Ik sta op de Montelbaenstoren en Amsterdam ligt voor me te kijk als de bruid van Salomo. *(slaat z'n handen ineen)* Meneer de magistraat, wat een vreugde schenkt u een oude man.

MAGISTRAAT : *(wijst met zijn stok)* Ziet u daar? De schepen? Van de Nieuwe Waal tot de Oude Waal? Er liggen er zeker vijfhonderd voor anker. Uit Turkije, Perzië, Indië, Amerika, Brazilië, China.

RABBI : Zo klein zijn ze, men zou medelijden met ze hebben, *(strekt hand uit)* ik zou ze tussen duim en wijsvinger kunnen pakken. Nu begrijp ik de lankmoedigheid van de Almachtige.

MAGISTRAAT : *(met een zekere scherpte)* Het zijn de grootste schepen ter wereld, rabbi. Ze liggen voor anker in de grootste haven van de hele wereld.

ZACUTO : *(die ondertussen in de kijker tuurt)* Rabbi, u moet hierdoor kijken. Dit vergroot, het is wonderbaarlijk.

RABBI : Waarom zou ik? Eerst naar boven klimmen om alles klein te zien en dan door een kijker kijken om 't weer groot te zien? *(tegen magistraat die omgelopen is en wijst)* Ja?

MAGISTRAAT : En kijkt u daar eens.

RABBI : Wat? Nee maar...

MAGISTRAAT : *(glimlachend)* Dat moet u bekend voorkomen.

RABBI : Daar wóón ik! Daar is de synagoge! Daar is de Breestraat! De St. Anthonie Sluis! De Houtgracht!

ZACUTO : *(richt zijn kijker er op)* Je kunt de mensen herkennen. Daar gaat dokter Lopes Cardozo.

RABBI : *(breidt zijn armen uit)* Gezegend is het Nieuwe Jerusalem! Gelukkig is de jood die 't ziet! Hallelujah, gezegend is het Nieuwe Jerusalem!

MAGISTRAAT : *(met betekenis)* Er is ook iets dat u niet ziet.

RABBI : *(laat de armen zakken, ernstig, hij heeft zijn kinderlijkheid maar gespeeld)* Komt u maar voor de draad, meneer de magistraat. Men sleept een oude jood niet voor niets een toren op, ik ben geen meeuw, geen engel. Wat zie ik niet?

MAGISTRAAT : Een muur. *(beschrijft een kring met zijn stok)*

RABBI : Nee. Er is geen muur.

ZACUTO : Geprezen zij de Almachtige. Elke dag.

MAGISTRAAT : In Polen, Duitsland, Italië, overal staan de getto's, een muur er omheen, 's avonds de poort dicht, de angst méé naar binnen, willekeur, geen recht, beloften op en van papier.

ZACUTO : En wij zijn vrij. Kijk, daar, de synagoge, als een schip tussen de pieremegoggels, u pronkt ermee, meneer de magistraat, koningen en prinsen komen er kijken.

MAGISTRAAT : Wij zijn trots op onze joden, vooral op de geleerden — de dokters, de wiskundigen, de alchemisten. Maar...

RABBI : *(hardnekkig)* Waarom kijken wij hier neer op onszelf, meneer de magistraat?

MAGISTRAAT : We zijn toch oude vrienden, rabbi, ik wilde weer eens met u praten. Over mijn problemen, onze problemen, over de last die ik met de predikanten heb...